

*Зіновія Нагачевська,
Юрій Гривнак
(Івано-Франківськ, Україна)*

**ВНЕСОК ВИДАТНИХ ПЕДАГОГІВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
КІНЦЯ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ ст.**

У РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

Проблема вивчення внеску педагогів у створення нової системи викладання історії в закладах освіти України є актуальною у зв'язку з суттєвими змінами у змісті навчального матеріалу, окресленими в освітніх документах сучасності, та інноваційними методиками її студіювання. Дослідженнями у цій сфері займаються такі науковці, як У. Великопольська Т. Савшак, Я. Серкіз, Р. Федорищак та інші. Вагомий внесок у повернення імен і творчих здобутків учителів-істориків нашого краю кінця ХІХ – початку ХХ ст. здійснила кафедра педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», силами викладачів якої видано монографію «Українська педагогічна думка в іменах (Східна Галичина – українське зарубіжжя ХХ ст.)».

Метою статті є аналіз поглядів визначних західноукраїнських педагогів кінця ХІХ – початку ХХ ст. на проблеми змісту і методів викладання історії у початкових і середніх школах.

Відповідно до освітніх реформ Австро-Угорської імперії останньої третини ХІХ ст. вивчення навчальних дисциплін історичного циклу було передбачене навчальними планами вищих початкових, неповних середніх (виділових) шкіл, «доповнювального» навчання (як правило, в поєднанні з географією), а також гімназій, ліцеїв, учительських семінарій, де учні опановували історію як окремий предмет. Кількість годин на її вивчення у різних типах навчальних закладів коливалася в межах семи-десяти відсотків від загального тижневого навчання. Так, у перших учительських семінаріях Східної Галичини на її вивчення відводилося по 2 год. на першому і третьому й 1 год. – на четвертому курсах.

Більшість тогочасних підручників були перекладами з австрійських, німецьких і польських видань, які не сприяли національному вихованню

української молоді, а відтак – і досягненню мети їхнього навчання та виховання, на що неодноразово звертали увагу галицькі педагоги. Перші українські підручники з історії побачили світ на початку ХХ ст. (як «Оповідання з рідної історії» Б. Барвінського, Жовква, 1911 р.)

Нові підходи до організації та змісту вивчення історії представлені у працях Мирона Кордуби (1876-1947) – видатного українського історика, письменника та суспільно-політичного діяча Північної Буковини і Східної Галичини. Зауважимо, що дослідники тільки розпочинають осмислення педагогічної складової його багатогранної натури, попри те, що все свідоме життя вчений присвятив викладанню: спочатку в гімназії й університеті у Чернівцях, згодом – у середніх і вищих навчальних закладах Львова, Холма та Варшави [5, с. 179].

Осмислюючи проблему створення українських шкільних підручників з історії, педагог висловив цікаві методичні ідеї у статті «Наука історії рідного краю в буковинських народних школах», яка з'явилася друком в науковому педагогічному журналі «Bukowiner Schule» («Буковинська школа»), що виходив у Чернівцях на початку ХХ ст. як пресовий орган офіційної шкільної влади краю. У цій статті М. Кордуба порушує питання про методику викладання історії, яка, на його переконання, повинна будуватися не на простому запам'ятовуванні дат і подій, а має пробуджувати інтерес до минулого рідного краю, а вже потім – до розгляду історії інших народів. Педагог стверджував, що в школі історію можна вивчати двома способами: один – методом загального аналізу подій і фактів із наступним зосередженням уваги на окремих важливих історичних подіях і його видатних репрезентантах; другий метод – синтетичний – передбачає вивчення історії шляхом докладного монографічного опрацювання важливих подій, фактів і діяльності визначних діячів, а згодом – загального осмислення історичних явищ, що вивчаються.

На думку М. Кордуби, другий метод найбільш відповідний дидактичним завданням, які повинна вирішувати школа. Учений також наголошував на підборі цікавого ілюстративного матеріалу, який силою візуальної експресії пробудить інтерес до минулого рідного краю. Ділячись власним досвідом,

М. Кордуба вважав, що найкраще «...в'язати буковинську історію з рускою, лучити історію краю з національною» [3, с. 209].

Саме такий шлях, переконував педагог, є одним із найбільш ефективних для засвоєння історичних знань. Згідно з поглядами М. Кордуби, вивчення історії повинно починатися з найближчого оточення дитини: села, повіту, краю, адже «...у виробленні патріотизму, бажання служити своїй вітчизні не послідну вагу має історія рідного краю». Автор вбачав у такому підході запоруку формування історичного мислення. Він розглядав краєзнавство не як чинник національної окремішності, а як засіб пробудження інтересу до історії інших народів [3, с. 208].

З огляду на викладені вище міркування, М. Кордуба запропонував доповнити другу і третю частини «Читанки для шкіл народних» відомого на Буковині освітнього діяча і педагога О. Поповича усними оповіданнями з історії України загалом і рідного краю зокрема. Педагог вважав, що історію Буковини варто пов'язувати з історією Київської Русі, ознайомлювати учнів з географічним описом, із племенами, які населяли цю давньоукраїнську державу. Далі в хронологічному порядку треба розкрити такі теми: «Свята Ольга», «Як русини стали християнами», «Ярослав Мудрий», «Похід Ігоря на половців», «Напади татар», «Король Данило», «Вірний союзник», «Руський князь Лев». Особливу увагу М. Кордуба звертав на характеристику періоду роздробленості Київської Русі після смерті Ярослава Мудрого та функціонування Галицько-Волинського князівства, до складу якого увійшла Буковина. Педагог вважав також за необхідне вивчати історію козацтва, визвольної війни проти Польщі, ролі церкви в історії України тощо [6, с. 211].

М. Кордуба обґрунтував дві принципово важливі умови, які свідчать про гуманістичну спрямованість викладання історії: впливати на учнів не описами кривавих битв, а розповідями про людей, їх побут і звичаї. Зазначимо, що така антропологізація історії як навчального предмета не була характерною для дидактичної літератури кінця XIX – початку XX ст.: у ній домінували політична та династична моделі трактування подій минувшини. М. Кордуба одним із перших серед українських педагогів закликав гуманізувати предмети

історичного циклу, що відповідало тогочасним західноєвропейським педагогічним новаціям.

Посильний внесок у розробку проблем навчання історії в досліджуваний період зробив Андрій Копистянський (1871-1934) – гімназійний учитель у Станіславі (Івано-Франківську) та Львові. Він є автором підручників з історії для гімназій («Історія Руси», з історії Львівської Ставропігії XVIII ст., «Історія волоської Церкви»). Свої погляди стосовно викладання історії в школах Східної Галичини педагог висвітлив у статті «Наука історії рідного краю в першій клясі середньої школи», яка вийшла друком у 1911 році у провідному українському педагогічному журналі Галичини «Наша школа».

За спостереженням А. Копистянського, «наука» історії в гімназіях не виконує свого завдання, молодь не виходить із середніх шкіл із виробленим історичним поглядом на світ, її знання обмежуються «... мінімальною сумою дат, імен і фактів, які абітурієнт по якимсь часі зовсім забуде...» [2, с. 51].

Педагог стверджував, що історія – це дуже важкий і важливий шкільний предмет. Вона вводить нас у минулі століття, між неживих людей, не раз у зовсім відмінні від сучасних суспільні відносини. На думку А. Копистянського, історія у школах кінця XIX – початку XX ст. трактувалася як «старий цвинтар», із численними пам'ятниками осіб минулого; вона схожа на «склад старих меблів», назви яких учитель заставляє вивчати напам'ять.

На цій підставі окреслені педагогом план і зміст вивчення історії для трикласної школи повинні бути такими:

- у 1 кл. – вивчення історії рідного краю;
- у 2 кл. – історії «Греків і Римлян» як прабатьків європейської державності;
- у 3 кл. – історії Австрійсько-Угорської монархії.

Водночас А. Копистянський звертав увагу на те, що однієї суми історичних відомостей недостатньо. Історик, який окрім історичних знань, оволодів ще й інтуїцією, може «силою сеї інтуїції» проникнути в суть історичних явищ, навіть там, де нема «ніяких писаних жерел». За словами

педагога, саме інтуїція допоможе тоді, коли відсутні першоджерела, саме вона дасть можливість зрозуміти істинність і правильність історії [2, с. 55].

Позиція А. Копистянського щодо вивчення історії виглядає таким чином:

- вивчення історії має розпочинатися з вивчення історії рідного краю;
- у процесі її вивчення слід притримуватися двоступеневості;
- розвивати і розширювати історію рідного краю необхідно через порівняння з історією інших народів [2, с. 60].

Не менш важливу роль у творенні нової програми та інноваційних методик вивчення історії в українських школах відіграють пропозиції жінок-педагогів – активних громадських діячок початку ХХ ст., зокрема народних учителів Костянтини Малицької та Володимири Вільшанецької-Жуковецької.

Аналізуючи чинні програми та підручників з історії для початкових шкіл нижчого і вищого типів, К. Малицька переконалася в тому, що її вивчення зводиться до ознайомлення дітей із біографіями окремих королів, генеалогією знатних родів, опису найбільших битв і визначення числа переможців та переможених. Громадська діячка не могла погодитися з трактуванням навіть такої історії вчителями-поляками: вони аналізували історичні події з шовіністичних позицій, принижуючи історичне минуле інших народів.

Погляди К. Малицької щодо вивчення історії у народній школі, викладені у статті «Війна – а школа» (1904 р.), можна звести до кількох основних тез:

- історія рідного краю повинна розкривати «об'єктивний образ минувшини» – не лише з його «світлами», а й із «тінями»;
- з історичного минулого слід обирати факти та діячів, які можуть своїм прикладом надихнути майбутні покоління;
- розвиваючи в дітях любов до рідної землі, важливо показати їм, що і в інших народів є «свої герої», «свої ідеали», які треба шанувати;
- земна цивілізація має «спільних... великих людей», праця яких є внеском до загальної скарбниці народів – не у сфері ведення воєн, а в галузі винаходів

і відкрити, які полегшили «працю рук людських», усмирили болі й терпіння страждальців [1, с. 94-95].

Гуманістичні за своєю суттю, ці думки залишаються актуальними й сьогодні.

Оригінальними є міркування педагога і письменниці В. Вільшанецької-Жуковецької з приводу вивчення історії у неповних середніх школах Східної Галичини початку ХХ ст. Як і К. Малицька, вона підкреслювала, що з усіх предметів саме викладання цієї навчальної дисципліни найменше відповідає реальному життю, а тому потребує негайного оновлення. Передусім педагог не погоджувалася зі структуруванням історії як навчального предмета. Не відкидаючи вивчення історичного минулого, вона у педагогічному нарисі «Будуча жіноча віділова школа» (журнал «Учитель», 1912-1913 рр.) стверджувала, що історія у початкових школах вищого типу, зокрема жіночих віділових, має стати дійсною вчителькою теперішнього життя, а не «загиблої старовини», виховувати «не старинну, не середньовічну і не новочасну, а сучасну і будучу міщанку». Через те при викладанні історії радила дотримуватися усталених загальнодидактичних принципів: від близького, знаного дитині, до далекого, менш відомого. На цій підставі запропоновані педагогом план і «об'єм науки історії» для чотирикласної віділової жіночої школи передбачали:

- у 1 кл. – вивчення історії рідного краю - від найновіших до найдавніших часів, а не навпаки;

- у 2 кл. – історії своєї батьківщини-України – теж за аналогічним принципом;

- у 3 кл. – історії Австрії – аналогічно;

- у 4 кл. – відповідно всесвітньої історії.

Організоване таким чином навчання, за задумом В. Вільшанецької, націлювалося перш за все на студіювання історії своєї Вітчизни, а вже потім – інших народів. При цьому матеріал для вивчення мав бути невеликим за обсягом, щоб діти могли засвоїти його без поспіху, ґрунтовно й докладно, а

вчитель – не перетворювався на «ремісника», який турбується лише про «вичерпанє планів» [4, с. 484].

Отже, викладене підтверджує, що питання про зміст і методику викладання історії у початкових і середніх школах Західної України наприкінці XIX – на початку XX ст. ставало щораз актуальнішим. Видатні педагоги Східної Галичини та Північної Буковини сходились у поглядах на те, що викладання історії не сприяло національному вихованню молодого українського покоління, тому ними були запропоновані власні підходи до її вивчення. Освітні діячі Західної України на межі XIX – XX ст. були одностайні в тому, що студювання історії потрібно починати з вивчення минулого рідного краю, покликаного формувати національну свідомість у молоді. Окрім славного минулого свого народу, за їхнім переконанням, треба знати і поважати історію інших народів.

Нова методика викладання історії у школах різних типів, запропонована В. Вільшанецькою, А. Копистянським, М. Кордубою, К. Малицькою та іншими педагогами була спрямована на виховання духовно багатой і патріотично налаштованої молоді, яка не лише знає історію свого народу, а й готова наслідувати діяльність її найвидатніших особистостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. (км) [Малицька К.]. Війна – а школа / (км) // Промінь. – 1904. – Ч. 13. – С. 93–95.
2. Копистянський А. Наука історії рідного краю в першій класі сер. шк. / А. Копистянський // Наша школа. – 1911. – Ч. 3. – С. 51–60.
3. Кордуба М. Наука історії рідного краю в буковинських народних школах / М. Кордуба // Bukowiner Schule. – 1905. – Ч. 4. – С. 208–212.
4. Нагачевська З. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.) / З. Нагачевська. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І. Я., 2007. – 764 с.
5. Серкіз Я. Мирон Кордуба в оцінці сучасників / Я. Серкіз // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / [відп. ред. М. Литвин]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012. – Вип. 5. – С. 179–183.
6. [Федорищак Р.](#) Мирон Кордуба та українське підручникотворення на початку XX століття / Р. Федорищак // [Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка.](#) – Тернопіль. – 2012. – № 3. – С. 35–41.